

інтересу у період соціально-економічних перетворень 50-70-х рр. ХХ ст.

1. Ковпак Л.В. *Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000 рр.)*. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003.; Панченко П.П., Шмарчук В.А. *Аграрна історія України: Підручник. – 2-е вид., випр. і доп.* – К.: Товариство „Знання”, КОО, 2000.
2. Жаров В. „Нема Дніпра, одна вода осталась...” // *Выбор.* – 1991. – № 11. (апрель).
3. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України)*. – Ф. 2. – Оп. 8. – Спр. 6293.
4. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 386.
5. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп.10. – Спр. 1880.
6. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 7408.
7. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп. 8. – Спр. 8051.
8. *Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України)*. – Ф. 1. – Оп. 79. – Спр. 334.
9. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп. 8. – Спр. 10863.
10. Тихонов Я. *Каховское море // Молодой колхозник.* – 1955. – № 9.
11. *Державний архів Запорізької області (далі – ДАЗО)*. – Ф. Р-353. – Оп. 3. – Спр. 228.
12. *ДАЗО*. – Ф. Р-353. – Оп. 3. – Спр. 259.
13. *Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО)*. – Ф. Р-3383. – Оп. 5. – Спр. 108.
14. *ДАЗО*. – Ф. Р-353. – Оп. 3. – Спр. 175.
15. *ЦДАГО України*. – Ф. 1. – Оп. 79. – Спр. 363.
16. *ДАДО*. – Ф. Р-3383. – Оп. 10. – Спр. 78.
17. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп.10. – Спр. 2985.
18. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп.13. – Спр. 7638.
19. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп.8. – Спр. 8926.
20. *ЦДАВО України*. – Ф. 2. – Оп.9. – Спр. 4465.

О. А. Дудяк

АГРАРНИЙ СЕГМЕНТ У СОЦІАЛЬНІЙ СТРУКТУРІ ЄВРЕЙСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ М. ЛЬВОВА ЗА ДАНИМИ ПЕРЕПИСУ 1931 Р.

Євреї були одними з найдавніших мешканців м. Львова. Дослідники припускають, що певна їх частина переселилася до міста зі зруйнованого монголами Києва, і навіть є припущення, що вони розмовляли мовою, близькою до старокіївської говірки [1, 83]. Проте вплив у Львів євреїв з країн Заходу, насамперед з Німеччини, зумовив те, що повсякденною мовою львівських євреїв стала рання версія мови Ідиш. Відмінності у походженні, побуті, ментальності зумовили виникнення у місті двох єврейських громад: одна замешкувала передмістя, інша – середмістя [1, 83]. Незважаючи на це, у наступні століття чисельність єврейського населення і його вплив на соціально-економічні процеси у Львові зростають.

На початку 1930-х рр. іудейська громада Львова нараховувала 99595 осіб або 32% всього населення міста [3, 96]. Враховуючи близькість конфесійної приналежності та національної ідентичності, які були характерними для західноукраїнських земель

досліджуваного періоду та недостовірність тогочасної польської національної статистики, приймаємо науковий підхід, за яким етнічна приналежність визначається за конфесійною. Тобто іудеї ототожнюються з євреями.

Єврейське населення м. Львова досліджувалось українськими і зарубіжними науковцями, проте вони здебільшого зосереджувалися на особливостях структури зайнятості цієї етноконфесійної спільноти, а її соціальна структура, зокрема її аграрний аспект, детально не вивчалася [2,4,5,6, 9, 10]. Автор статті ставить за мету дослідити аграрний сегмент у соціальній структурі м. Львова у 1930-х рр.

Базовим джерелом для запропонованої розвідки є перепис 1931 р., який був і залишається найбільш повним джерелом соціально-економічної та статистичної інформації для дослідників суспільства міжвоєнної Польської держави, зокрема і населення Львова у вказаний період.

Перепис 1931 р. зафіксував відношення облікованого населення до засобів виробництва та характер виконуваної ним праці (розумова, фізична), а також ставлення власників засобів виробництва до використання найманої робочої сили (використовували чи не використовували). Ці зафіксовані характеристики населення дають нам можливість, окрім традиційних для міжвоєнних польських переписів соціальних категорій як власники, розумові працівники, робітники та особи з невизначеним суспільним статусом, виокремити серед львівських міщан такі соціальні групи, як буржуазія, дрібноміщанство, землевласники.

Соціальну структуру іудейської громади Львова у категоріях перепису 1931 р. відображено в таблиці 1. Аналіз її даних показує, що самодіяльні (працююче населення) серед іудейської спільноти становили менше половини – 44,5%, натомість у римо-католиків та греко-католиків самодіяльні склали більше половини їхньої спільноти. Також дуже високу питому вагу серед єврейської громади Львова становили власники засобів виробництва, незначним чином поступаючи наймані працівники. Доволі високий відсоток серед євреїв Львова склали розумові працівники, натомість значно нижчим, порівняно з польською та українською громадами, був відсоток робітників.

Таблиця 1. Соціальна структура іудеїв м. Львова в категоріях перепису 1931 р. [3, 96-97].

Соціальні категорії	Самодіяльне населення з сім'ями		Лише самодіяльне	
	загальна кількість	%	загальна кількість	%
Власники	47206	47,4	18770	42,4
Розумові працівники	16516	16,6	8308	18,8
Робітництво	28519	28,6	14673	33,1
Особі з невідомим суспільним статусом	7354	7,4	2531	5,7
Разом	99595	100	44282	100

Для детальнішого розгляду соціальної структури єврейського населення Львова необхідно проаналізувати переписну категорію власників засобів виробництва, використовуючи подані в переписі критерії (таблиця 2).

За нашими підрахунками, до буржуазії іудейського віросповідання у Львові належало 2 564 особи, або 5,8% усіх самодіяльних євреїв. Із сім'ями вони нараховували 6 636 осіб, або 6,7% усієї єврейської громади. Більшість єврейської буржуазії була зосереджена у торгівлі – близько 77%, лише 10,7% у промисловості, решта 12% – в інших галузях. Варто також зауважити, що з 275 іудеїв-власників підприємств у промисловості, великими підприємствами володіло 5 осіб (4 з них – великими млинами), яких ми можемо ототожнити з великою буржуазією, решта 270 осіб (98,2%) належала до дрібної та середньої буржуазії.

Доволі чисельним було єврейське дрібноміщанство. Воно нараховувало 13 960 осіб, або 31,5% усього самодіяльного єврейського населення міста. Разом із сім'ями іудейське дрібноміщанство нараховувало 35 850 осіб, або 36% всього єврейського населення Львова. Його структуру зайнятості відображено у таблиці 3. Аналіз її даних показує, що і серед єврейського дрібноміщанства домінувала зайнятість у торгівлі, проте доволі значною була питома вага дрібних власників у ремеслі (понад 37%). З усіх ремесел майже половина (48%) самодіяльних іудеїв-ремесників була зосереджена у виробництві одягу. Єврейське дрібноміщанство домінувало у всіх галузях, включених у матеріалах перепису 1931 р. до рубрики „торгівля”. Так, з 595 мандрівних торговців євреї склали 521 особу (87,6%); з 420 власників невеликих закладів харчування – 304 особи (72,4%), а з 1341 особи, зайнятої посередницькими операціями, євреї склали 1150 осіб (85,7%) [3, 116-117]. Доволі високий відсоток дрібних власників-іудеїв зафіксований у комунікації, де вони становили більшість дрібних перевізників.

Таблиця 2. Структура зайнятості буржуазії мойсеєвого віросповідання м. Львова за даними перепису 1931 рр. [3, 96-126].

Галузь	Самодіяльне населення з сім'ями		Лише самодіяльне	
	загальна кількість	%	загальна кількість	%
Промисловість	788	11,9	275	10,7
Торгівля	4938	74,4	1971	76,9
Комунікація	226	3,4	72	2,8
Інші галузі	684	10,3	246	9,6
Разом	6636	100	2564	100

Таблиця 3. Галузева структура зайнятості єврейських дрібноміщан у м. Львові за матеріалами перепису 1931 р. [3, 96-126].

Галузь	Єврейське дрібноміщанство			
	Самодіяльне із сім'ями		Лише самодіяльні	
	загальна кількість	%	загальна кількість	%
Ремесло	13 224	36,9	5 226	37,4
Торгівля	20344	56,7	7982	57,2
Комунікація	1808	5,0	545	3,9
Інші галузі	474	1,3	207	1,5
Разом	35 850	100	13 960	100

Серед іудеїв-власників були і власники землі. Спершу євреї не могли бути власниками земель, але зі зростанням їхньої чисельності та економічного

впливу вони поволі скуповували і міські землі. Економічні права львівської єврейської громади посилювалися після погромів 1664 р. Король Михайло Вишневецький, задля відшкодування матеріальних збитків від цього погрому, привілеями 1670 і 1671 рр. фактично зрівняв у торгових та економічних прерогативах єврейське купецтво з львівським міщанством. Тепер львівські євреї могли вільно привозити та продавати будь-які товари в місті, набувати ґрунти, ділянки та будинки [11, 89].

На початку 1930-х рр., за нашими підрахунками, головами господарств були 202 іудеї, які разом із сім'ями нараховували 563 особи, або 0,6% від усього іудейського населення міста. 461 особа (87,2%) єврейських землевласників були зайняті у рільництві, решта – у городництві, лісництві та рибальстві. Цікаво, що з 563 осіб 336 (59,6%) використовували найману робочу силу, що свідчило про те, що більшість єврейських землевласників м. Львова були включені у ринкові відносини [3, 96].

Серед іудеїв – землевласників була категорія довічників. Довічники – це особи, які, займаючись домашнім господарством, передали свою орну землю у володіння іншим господарям за умови сплати їм довічної ренти [12, 112]. Серед львівських євреїв-власників орних земель 16 осіб належали до категорії довічників [3, 96].

Таблиця 4. Чисельність і структура зайнятості розумових працівників іудеїв у м. Львові за даними перепису 1931 р. [3, 96-126].

Галузь	Самодіяльні із членами сімей		Самодіяльні	
	загальна кількість	%	загальна кількість	%
Сільське господарство	77	0,4	35	0,3
Промисловість	3470	16,8	1595	15,4
Торгівля	5915	28,6	2827	27,3
Комунікація	880	4,2	383	3,7
Адміністрація і громадські організації	2142	10,4	1081	10,4
Освіта, культура	1322	6,4	734	7,1
Охорона здоров'я	1018	4,9	490	4,7
Інтелігенція вільних професій	3948	19,1	2095	20,2
Галузь зайнятості не вказано	1901	9,2	1112	10,7
Разом	20673	100	10352	100

Значний відсоток іудейської громади склали розумові працівники. За нашими підрахунками, вони нараховували 10 352 особи, або 23,4% від усього іудейського самодіяльного населення. Разом із сім'ями єврейська інтелігенція складала 20 673 особи, або 20,7% від усього іудейського населення міста. Структуру зайнятості єврейської інтелігенції відображено у таблиці 4. Аналіз її даних показує, що єврейські розумові працівники здебільшого були зайняті у торгівлі, промисловості та державних установах, в інших галузях їхня задіяність була невисокою. У сільському господарстві було зайнято лише 35 єврейських розумових працівників з понад 10 тис. осіб. Це свідчить, що єврейська інтелігенція шукала застосування своїм знанням та вмінням здебільшого у галузях економіки поза сільським господарством.

Водночас варто звернути увагу на доволі високий відсоток серед єврейської інтелігенції осіб вільних фахів (приватних вчителів, лікарів, адвокатів і т.д.), які загалом склали п'яту частину всіх розумових

працівників згаданого віросповідання у м. Львові. На нашу думку, це пояснюється певними обмеженнями, які накладалися польською владою щодо прийому на роботу в державні установи не поляків та нерозвинутістю наукомісткого приватного виробництва у місті, яке б могло поглинути значний відсоток інтелектуальних сил.

Таблиця 5. Чисельність та структура зайнятості робітників мойсеєвого віросповідання у м. Львові за даними перепису 1931 р. [3, 96-126].

Галузь	Самодіяльні з членами сімей		Самодіяльні робітники	
	загальна кількість	%	загальна кількість	%
Сільське господарство	78	0,3	31	0,2
Промисловість	16 156	56,6	8023	54,7
Торгівля	8 605	30,2	4603	31,4
Комунікація	870	3,0	304	2,1
Державна адміністрація і громадські установи	581	2,0	178	1,2
Освіта, культура	231	0,8	123	0,8
Охорона здоров'я	1066	3,7	650	4,4
Домашня служба	727	2,5	682	4,6
Інші галузі	205	0,7	79	0,5
Разом	28 519	100	14 673	100

Робітництво мойсеєвого віросповідання нараховувало 14 673 особи, або 33,1% самодіяльного населення цієї етноконфесійної групи міста. Разом із сім'ями воно становило 28 519 осіб, або 28,6% всього єврейського населення Львова. Його галузеву структуру зайнятості відображено у таблиці 5. Аналіз її даних показує, що більше половини єврейського робітництва було зосереджено у промисловості та ремеслі, ще понад третини – у торгівлі, тобто у цих двох галузях працювало понад 86% фізичних працівників згаданого віросповідання. У сільському господарстві працював лише 31 робітник – єврей з понад 14 тис. осіб. Це свідчить про те, що як єврейська інтелігенція так і робітництво у більшості намагалися реалізувати себе у галузях економіки, не пов'язаних з сільським господарством. Порівнюючи структури зайнятості українських, польських та єврейських робітників, приходимо до висновку про незначний відсоток серед останніх осіб зайнятих в домашній прислужі (4,6%), тоді як в українців цей відсоток становив понад 44%, а в поляків – понад 25%.

6% львівських міщан мойсеєвого віросповідання не вказали свого соціального становища. Цей відсоток не був таким високим як у польській та українській громадах, і це, на нашу думку, пов'язано із значно нижчою питомою вагою у соціальній структурі єврейського міщанства найманих працівників, які першими відчували результати економічної кризи 1929 – 1933 рр., поповнивши лави безробітних.

Отже, соціальна структура єврейського населення м. Львова мала свої специфічні особливості, що відрізняли її від інших етноконфесійних громад міста. У соціальній структурі львівських іудеїв упродовж міжвоєнного періоду зберігалася висока питома вага власників засобів виробництва, а чисельність працюючих була нижчою за непрацюючих. Серед власників засобів виробництва був незначний відсоток землевласників (0,6% від всього єврейського міщанства), проте майже 60% з них використовували найману робочу силу, що, на думку дослідників,

свідчить про їх ринкову зорієнтованість. Характерною для єврейської спільноти Львова у досліджуваний період була висока питома вага серед найманих працівників інтелігенції, зокрема зайнятої у вільних професіях, а для робітників – невисокий відсоток зайнятості у домашній прислужі. Водночас властивою ознакою єврейських найманих працівників є дуже низька задіяність у сільськогосподарському секторі економіки цього аграрного краю.

Незалежно від ставлення до власності та характеру виконуваної роботи, більшість львівських євреїв була зосереджена у двох галузях – торгівлі та промисловості (ремеслі), а оскільки економіка м. Львова у вказаний період носила дрібнотоварний характер, то і значний відсоток іудейського населення належав до дрібноміщанства.

1. *Історія Львова. У трьох томах / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Лутевин, Ф. Стеблій. – Львів, 2006. Т. 1.*
2. *Історія Львова. У трьох томах / Редкол. Я. Ісаєвич, М. Лутевин, Ф. Стеблій. – Львів, 2007. Т. 3.*
3. *Statystyka Polski. Seria C. Drugi powszechny spis ludności z dnia 9.XII.1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Miasto Lwów. – Warszawa, 1937. – Z.58.*
4. *Pazyra S. Ludność Lwowa w pierwszej ćwierci XX wieku // Studia z historii społecznej i gospodarczej poświęcony prof. Dr. F. Bujakowi. – Lwów, 1931.*
5. *Bonusiak A. Lwów w latach 1918 – 1939: Ludność – Przestrzeń – Samorząd. – Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2000.*
6. *Меламед В. Евреи во Львове. XIII — первая половина XX века. События. Общество. Люди. Львів: Текон, 1994.*
7. *Siudut G. Pochodzenie wyznaniowo-narodowościowe ludności Małopolski wschodniej i Lwowa wedle spisu ludności z 1931 r. // Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Kraków, 1998.*
8. *Wacław Wierzbieniec. Żydzi w województwie Lwowskim w okresie międzywojennym. Zagadnienia demograficzne i społeczne. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2003.*
9. *Качараба С. Етнодемографічний розвиток Галичини за умов австрійського панування // Галичина: етнічна історія. Тематичний збірник статей. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.*
10. *Макарчук С. Етнодемографічні процеси в Галичині у XX ст. // Галичина: етнічна історія. Тематичний збірник статей. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008.*
11. *Капраль М. Національні громади Львова XVI – XVIII ст. (соціально – правові взаємини) – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003.*
12. *Struktura społeczna wsi polskiej. – Warszawa, 1937.*

О. С. Каденюк

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ У 20-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

Вивчення ефективності діяльності нових форм господарювання у сільському господарстві сучасної України неможливе без переосмислення досвіду попереднього століття. Історична ретроспектива покликана забезпечити суспільство від можливих прорахунків минулого та створити цілісну концепцію нового господарського розвитку. У цьому контексті неocenенною за своїм надбанням виступає практика